

# דברים לזכרו של השופט מוקי לנדמן ז"ל ומובאות מהחלטותיו

מתוך דברים שנאמרו בערב עיון בקריה האקדמית קרית אונו - 14.10.2013

השופט רון סוקול<sup>1</sup>

בסיום הלימודים הוא החל את התמחותו בפרקליטות המדינה, תחת שרביטה של עו"ד יוספה טפיר. בשנת ההתמחות השנייה, כן - פעם התמחו שנתיים, הוא עבר לתל אביב והתמחה במשרדה של עו"ד נירה לידסקי ז"ל. בסיום ההתמחות נשאר במשרד כעורך דין ולאחר מכן פרש לעצמאות ושימש כסניגור.

בשנת 1998 מונה מוקי כשופט בבית משפט השלום בתל אביב. לאחר תקופה קצרה של דיונים בתיקי תביעות קטנות ובתביעות בסדר דין מהיר, הוא החל לשמוע תיקים פליליים. במקביל מונה לשמש כיושב ראש ועדת הערר לפי חוק נכי רדיפות הנאצים.

את חלומו ללמד הגשים כאשר התבקש על ידי חברת מחשבות ללמד בקורסי הכנה לבחינות הלשכה. מאוחר יותר הצטרף גם לסגל המרצים בפקולטה למשפטים של הקריה האקדמית אונו. לפני מספר שנים השתלב גם בסגל המרצים של המכון להשתלמות שופטים והספיק להרצות מספר פעמים בהשתלמויות לשופטים חדשים.

בדצמבר 2011 נסענו יחדיו לחופשה ברומא. מוקי לא חש בטוב וכשחזרנו נודע כי גידול ממאיר מקנן בגופו. הוא נאבק במחלה עד שהוכרע כשנה לאחר מכן, ביום 20.1.2013.

אמרתי קודם כי לכל אחד יש את מוקי שלו. מוקי שלי הוא קודם כל חבר, חבר שליווה אותי שנים ארוכות מאז ימי הלימודים, חבר לשיחות נפש, להתייעצויות, למפגשים משפחתיים, לבילויים, לימי שמחה ולימי עצב. מוקי שלי הוא גם משפטן, בעל ידע עצום בתחומי המשפט הפלילי, משפטן שתמיד מוכן לשמוע שאלה, מוכן להשיא עצה, מחפש תשובה בינות רשימותיו הרבות, משפטן שמוכן ללמד תמיד. מוקי שלי הוא אדם מלא הומור, אוהב חידודי לשון, לכל אדם יש לו כינוי שמעלה חיוך, תמיד עם הערות ציניות, שובר מחסומים בבדיחה ובחיוך. מוקי שלי אוהב שירים, רק שירים עבריים. מוקי שלי הוא איש משפחה שמחובר לרמה ולילדים כל הזמן, מדבר איתם - גם מחו"ל - אין סוף פעמים,

התאספנו לחלוק כבוד לזכרו של חברנו השופט מוקי לנדמן ז"ל. ברשותכם אתייחס אליו כמוקי ואמנע מחזרה על תוארו.

לכל אחד יש את מוקי שלו, את הזיכרונות שלו, את המחשבות שלו על מוקי. לפני שאספר מעט מיהו "מוקי שלי" אני רוצה לשתף אתכם מעט בפרטים על מוקי. פרטים שלא כולם יודעים.

מוקי נולד ביום 18.12.1958 כבנם של חנה הנמצאת איתנו ושל שלמה ז"ל. כשנולד קראו לו בכלל שמואל ואת הכינוי מוקי אימץ כשם רק לפני מספר שנים. מוקי היה הצעיר בין שלושה אחים, לאחר נפתלי ז"ל ופיני.

מוקי גדל בראשון לציון. כמו כולם הלך לצופים והיה חבר בשכבת גולן. בהגיעו לגיל תיכון בחר בלימודים בבית ספר מקצועי, אורט סינגלובסקי. כשהגיע תורו להתגייס הצטרף עם חבריו לצופים לנח"ל, הגיע לגרעין לקטורה. במהלך השירות יצא לפיקוד, סיים קורס קצינים, היה קצין בגדוד 50 - גדול הנח"ל המוצנח, וסיים את השירות כמפקד היאחזות.

לאחר שחרורו החליט מוקי להגשים את חלומו להיות מורה ונרשם ללימודי תנ"ך ומתמטיקה, שני מקצועות אותם אהב ואותם רצה ללמד. את התכניות קלקלה רמה, אז חברתו ואחר כך אשתו. היא הציעה לו להוסיף לרשימת המקצועות להם נרשם גם לימודי משפטים ועוד שכנעה אותו כי כדאי לרשום משפטים כמקצוע ראשון.

כך קרה שבעבור מספר חודשים נפגשנו שנינו למרגלות הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים. את הלימודים התחלנו באוקטובר 1982. בתחילת הלימודים נמשך מוקי למשפט הפלילי, אולי בגלל שהמרצה שלנו בשנה א' היה מוטה קרמיניצ, שחילק לתלמידים מצטיינים טבלאות שוקולד, או אולי בגלל השופטת מרים נאור, שנמצאת עמנו היום, שלצד פרופ' אליהו הרנון לימדה אותנו דיון פלילי. בכל מקרה מוקי הפך לפליליסט.

1 שופט בית המשפט המחוזי בחיפה.

כאשר העניינים אינם מתנהלים כרצונו וגם כשהוא משקיע מאמצים כבירים למלא את דלי החלב טיפין טיפין, הוא בועט בדלי בקלות רבה, ברגע של כעס וחוסר שביעות רצון.

למרות זאת הוא ממשיך:

“שוכנעתי כי הנאשם מעוניין באמת ובתמים לשנות מאורח חייו - והדבר עולה גם מתסקירי שרות המבחן. [...] הגעתי למסקנה שראוי למצות את שביב הסיכוי שהנאשם ימצא כוחות שלא לשוב לסורו, ולהביע את רצון המערכת וכוונותה להאמין בכוחותיו [...]”

כדי לסייע לנאשם להגביר הסיכוי להשתלבות בנתיב הראשי של החברה ולא להמשיך לבוסס בשביליה הצדדיים, אטיל גם צו מבחן, כשניסיוני עם הנאשם מלמד שאם יעלה בידי קצין מבחן ליצור, אט אט וצעד צעד, יחסי אמון עם הנאשם, תוך מודעות לכך שהנאשם נסוג שני צעדים לאחור על כל צעד שהוא צועד קדימה, סיכויי ההצלחה יגברו.

9. מובהר לנאשם כי החבל המושלך לעברו אינו מושט לו כמתת חסד, אלא מתוך אמונה כי אם ישכיל לאחוז בחבל, תצמח מכך תועלת רבה גם לחברה ולא רק לנאשם, אולם, מאידך, מובהר לנאשם כי עיקר המלאכה לעשותה רובצת לפתחו וכי איש לא יוכל לסייע לו אם לא יעזור לעצמו. לפיכך, אם לא יאחז בחבל, עלול זה להיכרך סביב רגליו ולהפילו שוב לביבי העבריינות, וכפועל יוצא מכך ישיבו למאסר משמעותי - ועל כן בצד המאסר המתון וצו המבחן, אגזור על הנאשם גם מאסר על תנאי משמעותי, שיעמוד כחרב המתהפכת מעל ראשו.”

ובמקרה אחר, שבו הורשע נאשם בעברות גניבה מקופות צדקה בבית הכנסת, ביקש מוקי להימנע משליחתו למאסר, על אף שהיה תלוי כנגדו עונש מאסר מותנה. לפיכך החליט להימנע מהרשעה. וכך הוא מציין:<sup>2</sup>

“חובתה של החברה - ולטעמי זכות היא לה - להושיט יד תומכת למי שמגלה בהתנהגותו שהוא עושה מאמצים נואשים כדי להיאחז בשוליה ולא ליפול לעברי פי פחת, גם במחיר הסיכון, שאיני מתעלם ממנו, שהנאשם ישוב במועד כלשהו לסורו.

לוקח את הילדים לכל חוג אפשרי, לימי כיף אישיים, יודע מה קורה להם, מכיר את חבריהם. מוקי שלי אוהב בני אדם, מאמין בבני אדם, תמיד שמ את האדם במרכז, רואה את הטוב בכל אחד, מוכן תמיד לעזור להגיד מילה טובה.

בעבר כשרק התחלנו את צעדינו הראשונים במקצוע שאלתי את עצמי למה מוקי נמשך כל כך למשפט הפלילי. זה היה נראה לי תחום פחות מעניין, ויסלחו כל העוסקים בתחום הפלילי. חשבתי שיש אתגרים מעניינים יותר בתחומי משפט אחרים, אבל מוקי התעקש לבחור רק בתחום הפלילי ורק בייצוג נאשמים. לימים הבנתי מה משך אותו לתחום: המשפט הפלילי עוסק בבני אדם, ולא סתם בבני אדם אלא בבני אדם הנמצאים במצוקה, מי כקרוב, מי כנאשם, מי כבן משפחה של אחד מהשניים ומי רק כעד. הבנתי, במיוחד לאחר שגם אני התחלתי לשמוע תיקים פליליים, כי אי אפשר לעסוק בתחום הזה, בלי לקחת חלק באותו ריגוש, באותה סערה שעוברת על כל המשתתפים בהליך. מוקי בחר שלא להיות צופה, אלא מעורב. תמיד היה לו אכפת מהאנשים שנטלים חלק בהליך.

הוא בחר להיות סניגור ולא תובע כי רצה לעזור לנאשמים במצוקתם. הוא האמין באמת ובתמים כי לכל אחד מגיעה הגנה, כי בכל אחד ניתן למצוא משהו טוב, כי תמיד צריך לחפש איך לעזור לנאשמים ולהחזיר אותם לחברה, תמיד לחפש איך ניתן לשקם, איך להעניש בדרך שתחנך ותכוון ותמנע חזרה לפשע. מוקי אף פעם לא חיפש לייצג “נאשמים כבדים”, “משפחות פשע”. הוא חיפש לייצג את אלו שניתן עדיין להציל.

גם כשישב על כס המשפט התגלה מוקי כאוהב אדם. הוא דן בתיקים פליליים רבים ותמיד חיפש דרך להציל את הנאשמים מעולם הפשע ולפעמים גם מעצמם. הוא הרבה לציין בהחלטותיו כי “יש מקום לבחון אפשרות טיפולית וזאת לאור גישתי הכללית כי לאורך זמן, לא רק הנאשם וסביבתו הקרובה אלא גם כלל החברה יצאו נשכרים אם יעלה בידי הנאשם להיגמל ולהיות אזרח המתפקד באורח נורמטיבי.”<sup>3</sup>

במקרה אחר, כאשר עמד בפניו נאשם בעבירות סמים שסבל גם מהפרעות נפשיות, הוא ציין:<sup>3</sup>

“התודעתי לנאשם במסגרת ההליך המשפטי הנוכחי ומדיונים רבים נוכחתי כי אמונו במערכת אפסי וכך גם מידת אמונו בבני אדם. הוא בעל סף גירוי נמוך ביותר, במיוחד

2 ת”פ (שלום ת”א) 40918-12-10 מדינת ישראל נ’ זירבוקוב (7.9.11).

3 ת”פ (שלום ת”א) 5141/05 מדינת ישראל נ’ ואזנה (18.7.06).

4 ת”פ (שלום ת”א) 3492/05 מדינת ישראל נ’ שלום (20.9.07), בפסקה 17.

כאשר חשוד עוכב על ידי המשטרה והתבקש לצאת מהרכב ולאחר מכן נערך על גופו חיפוש שבו נתפס סם, עלתה שאלת חוקיות החיפוש. בין היתר טענה המשטרה כי החשוד הסכים על כך ציין מוקי:<sup>8</sup>

**”מזווית הראיה של הנאשם, לא זו בלבד שאינו מודע לאפשרותו לסרב, אלא שהסיטואציה היא כזו שברור שאין באפשרותו לסרב, לאחר שידוע לו שפרטיו נבדקו במסוף וכשהוא יודע שלחובתו עבר פלילי.”**

**9. בנסיבות אלו, ספק רב בעיני אם התבקשה הסכמת הנאשם, וסביר שזו הוסקה מעצם העובדה שלא סרב לחיפוש. כך או כך - וזה העיקר - לא ניתן לנתק את שאלת ההסכמה משאלת היסוד הסביר לחשד, שאחרת נמצא במצב בו שוטר רשאי לבקש מכל אדם, סתם כך, לערוך חיפוש על גופו, כשהדעת נותנת שרב רובם של האזרחים “עותרו” לבקשה - מבלי דעת את זכויותיהם.”**

גישתו זו של מוקי, לפיה הסכמה שתכשיר חיפוש היא רק הסכמה רצונית ומדעת, הסכמה שבה מבין החשוד את זכותו לסרב, אומצה בסופו של יום, שלוש שנים מאוחר יותר, בבית המשפט העליון בעניין בן חיים:<sup>9</sup>

רגישות מיוחדת לסבלם של מוכי גורל גילה מוקי בדיונים בעררים על פי חוק נכי רדיפות הנאצים. הוא סיפר לי מספר פעמים כי רק כשהחל לשמוע את התיקים הוא הבין מה עבר על אמו ומשפחתה בשואה. דברים שמעולם לא סופרו בבית התגלו לו ונגעו בנפשו. מוקי חיפש להיות לעזר למוכי הגורל ובפסיקה שיטתית, שרובה זכתה לאישורן של ערכאות גבוהות, הרחיב את מעגל הזכאים לפיצוי. כאשר היה צריך לברר האם הביטוי “שלילת חירות” המופיע בדין הגרמני, כולל גם הגבלת תנועה עקב עוצר ומגבלות תנועה שהוטלו על יהודי בולגריה ורומניה, מוקי סבר כי יש להרחיב את עילות הזכאות גם למצבי עוצר:<sup>10</sup>

**”תנאי המחיה של היהודים בתקופת השואה היו קשים ביותר וכללו הגבלות מסוגים רבים ושונים: על חופש התנועה, אפשרויות הפרנסה וקיום בכבוד, הזכות לחינוך ולשירותי רפואה, השפלות יומיומיות בשל החובה לשאת טלאי, בשל האיסור להלך ברחובות ראשיים ועוד ועוד. כל אחת מההגבלות כשלעצמה, וקיבוץן יחדיו בודאי, מגבילים**

**לשון אחר, וברור יותר: כאשר על הכף מונחים 18 חודשים תמימים, הם המאסר המותנה התלוי ועומד מעל ראשו של הנאשם, טובתה של החברה וחובתה כדואגת לחלשים בקרבה, לאמץ הנאשם אל חיקה בפרק זמן זה, להפנות אליו את כל משאביה, קרי רשויות הרווחה, כדי לשמר אורח החיים הנורמטיבי, ולא להקיא ממנה כסרת עודף אל מאחורי סורג וברית, רק בשל הסיכון שמא בשל רעב ומחסור ולא בשל בצע כסף לשמו, ישוב ויפגע ברכושה.”**

היחס המיוחד לכל המעורבים לא התמקד רק בנאשמים. מוקי גם היה מודע למצוקותיהם של הקרבנות ובני משפחתם. באחד המקרים, כאשר דן באישום שהוגש כנגד נאשם בגין מעשים מגונים באחייניתו, ראה מוקי את הסבל העובר על המתלוננת בשל יחסה של משפחתה. בהכרעת הדין הוא כתב ברגישות:<sup>5</sup>

**”החלק הכואב ביותר, הוא חלקה של הסבתא. כאמור, הסבתא היתה כנראה האדם הקרוב ביותר למתלוננת. הסבתא נכחה באולם בעת שהמתלוננת העידה ואי אפשר היה להתעלם מפסק דינה של הסבתא: המתלוננת אשמה. היא פגעה באידיליה המשפחתית ובגללה הנאשם עצור. שפת גופה וחצאי משפטים שסיננה, כמו גם עויות פניה, גרמו לתחושה קשה מאד ולהבנתי מה גדול המחיר שמשלמת המתלוננת בעצם חשיפת האירועים.”**

מוקי תמיד דאג שלא יקופחו זכויותיהם של נאשמים כאשר מצא שהמשטרה לא נהגה כראוי בנאשם, ולא חסך ממנה את שבטו. כאשר הגנת נאשם נפגעה, לא היסס לעשות שימוש בכל הכלים הקבועים בדין לשמירת זכויותיו של הנאשם. באחת מהחלטותיו, כאשר דן בשאלת העדתו של עד שלא נחקר על ידי רשויות החקירה ורק הגיש תצהיר שנגבה על יד עורך דינה של המתלוננת, הוא ציין: **”על התובע לעמוד על משמר זכויות הנאשם, כשם שעליו לאכוף את זכויות הציבור.”**<sup>6</sup>

ובסיום:<sup>7</sup>

**”בנסיבות אלו, הגעתי למסקנה כי האפשרות לרדת לחקרה של האמת נפגעה אנושות והפגיעה בטוהר ההליך השיפוטי העתידי, אם יעיד העד, היא כה משמעותית ופגיעתה בזכות הנאשם למשפט הוגן כה רבה היא, עד שאין להתיר העדות.”**

5 ת”פ (שלום ת”א) 16237-01-11 מדינת ישראל נ’ פלוני (4.12.11).  
6 ת”פ (שלום ת”א) 2365/03 מדינת ישראל נ’ בן נחום (13.8.06), בפסקה 21.  
7 שם, בפסקה 32.  
8 ת”פ (שלום ת”א) 6585/06 מדינת ישראל נ’ גואטרה (10.5.09), בפסקה 8.  
9 רע”פ 10141/09 בן חיים נ’ מדינת ישראל (6.3.12).  
10 ו”ע 1733/07 הרשקו נ’ הרשות המוסמכת (11.5.08), בפסקה 24.

ואתם יודעים, אצלנו רגילים לדבר ב"כבוד", "אדוני", "גברתי", "חברי המלומד" וכדומה. גם עורכי הדין שלא תמיד שבעו ממנו נחת עטפו אותו באהבה וחיבוקים. באחד הביקורים כאשר מוקי כבר התקשה ללכת, הוא ביקש ממני לעזור לו אבל הסתבר שאני גבוה מדי וקשה לו להישען עלי. מיד קפצה עורכת דין צעירה, סטודנטית שלו לשעבר, ועזרה לו, בלי שום ריחוק, בלי שום רתיעה, בלי כל מחסום.

לפני מספר חודשים נערך בלשכת עורכי הדין מפגש לזכרו של מוקי. הרושם העיקרי שלי מהמפגש היה שהאולם בלשכת עורכי הדין התמלא אהבה. כולם, גם הדוברים שהוזמנו לספר מחוויותיהם עם מוקי וגם הקהל הרב שהיה באולם, דיברו עליו באהבה בלתי נגמרת. אותי זה הדהים ואני רק מקווה שמהוה מכל האהבה הזאת הגיע גם אליו.

גיל 54 זה לא גיל לסיים את החיים, זה גיל שיש עוד המון מה לעשות. אבל מנגד, בגיל כזה אפשר גם להסתכל אחורה בסיפוק, לראות שכבר עשית משהו בחיים, השארת חותם בעולם. גם מוקי יכול להסתכל אחורה בסיפוק, לראות את המשפחה, לראות את העשייה בעבודה, לראות איך השפיע על אנשים ולהרגיש כי הותיר נקודה כלשהי בעולם; הוא עשה משהו, הוסיף משהו טוב לעולם, משהו שהוא רק שלו, משהו שהוא הותיר ותמיד יהיה שלו, וגם אם לא השלים את המלאכה אני חושב שיש בכך נחמה כלשהי.

גם מוקי בדברי הפרידה שלו, דברים שהוקראו בשמו בהלוויה, הבין זאת ואמר:

**"ואני כל הזמן בשנה האחרונה טורח ואומר שאין לי חרטה על שום צעד משמעותי שעשיתי בחיים. זה חיזק אותי מאד. אני שלם עם כל הבחירות שלי. אני מרגיש, שבדרכי שלי הטבעתי חותם על חייהם של אנשים ואני שלם עם כל מה שעשיתי, גם אם לא ברור לי בשלב זה אם אני הולך לנוח על משכבי בשלום, [...] אני מסתכל אחורה על הבחירות שעשיתי בטוב ובשלמות מוחלטת".**

**משמעותית את מרחב התימרון ואת החירות לפעול, יחסית לתושב אחר שאינו יהודי. בעוד שהגבלת אפשרויות החינוך והנגישות לשירותים שונים, ובודאי חובת נשיאת הטלאי, פוגעות בעיקר בכבודו של האדם, הרי העוצר פוגע במישרין ובאופן מהותי בחירות התנועה עצמה."**

באותו עניין הוא ציין, ובית המשפט העליון חזר על כך כשדן בבקשת רשות הערעור (באומרו כי הדברים "מהדהדים"): **"נודה ולא נכתד: נסיונו רב השנים בשיבתנו כועדת ערר על פי החוק, הביאנו למסקנה כי ראוי היה להכיר כנרדף על פי חוק, בכל יהודי ששהה באירופה או בצפון אפריקה בתקופת המלחמה, וחווה את אימת השואה"**.<sup>11</sup>

אני כמובן לא אפרט את כל ההחלטות של מוקי בוועדת הערר, אבל כל הקורא אותן מגלה עד כמה נגעו ללב מצוקותיהם של הנרדפים, רואה את החמלה הרבה שבה הוא בוחן את זכאותם, וגם כאשר החליט לדחות את הערר עשה זאת מתוך הבנה לכאבם, ברגש, בעדינות ובאהבה.

את מוקי הכרתי כחבר. מעולם לא הופעתי איתו ולא ישבתי איתו בדיון. על מוקי כשופט באולם למדתי מעט ממנו ובעיקר בשנה האחרונה לחייו. היחס של מוקי לעורכי הדין המגיעים לאולמו והיחס שלהם אליו לא היו שגרתיים. מוקי קרא למתמחות שעבדו איתו "הבנות שלי"; לעורכות הדין שהופיעו בפניו מטעם התביעה קרא "התובעות שלי"; לסניגורים קרא בשמם הפרטי. הוא התעניין בכל אחד מהם, התעניין מה עובר עליהם בחייהם האישיים, כשהיה צריך לעזור עשה מה שאפשר, תמיד שמר על קשר. כשראיתי כיצד הוא מתייחס לעובדים ולעורכי הדין וכיצד הם מתייחסים אליו אפילו קינאתי; איך אפשר ליצור כזה יחס חם מעל הדוכן?

בשנה האחרונה כשהגעתי לבקרו בביתו או בבית החולים הוא אף פעם לא היה לבד. המתמחות לשעבר, "התובעות שלו", חבריו השופטים ואחרים דאגו להיות איתו, לשבת איתו, לצחוק איתו ולספר לו מה קורה בבית המשפט, כאילו זה הכי טבעי.